

Kempense heidelibel vindt nieuwe stek

Libellen verrassen ons regelmatig: sommige soorten duiken ineens op en worden succesvol, zoals de sierlijke witsnuitlibel. Andere soorten, zoals zwarte heidelibel waar we ons totaal geen zorgen om maakten, gaan ineens hard achteruit. De Kempense heidelibel maakt het nog bonter: die doet het allebei.

Tekst: De Kempense heidelibel lijkt een van de vele rode heidelibellen, maar het is een buitenbeentje. Hij is kleiner dan de algemene rode heidelibellen en is mooi bontgekleurd. De mannetjes houden heel lang een geel randje langs hun achterlijf en de vleugels hebben een subtiele gouden glans. Om het af te maken, hebben ze een rij elegante zwarte druppeltjes op de grens van het rood en geel.

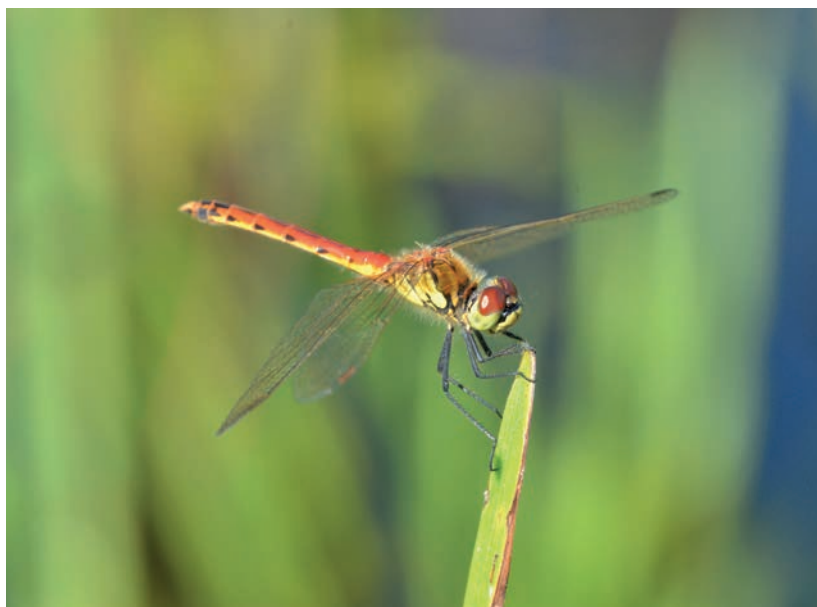
Roy van Grunsven
De Vlinderstichting

Het is in Nederland altijd een zeldzame soort geweest. Hij heeft dan ook een hele specifieke voorkeur. Kempense heidelibellen houden van ondiep water dat in de herfst droogvalt en pas in het late voorjaar weer water krijgt. Normaal vallen ondiepe plassen natuurlijk in de zomer droog en lopen ze in de herfst weer vol water; daar zijn de meeste heidelibellen dan ook aan aangepast. De Kempense heidelibel doet het anders en kan zo de concurrentie met de grotere soorten ontlopen. Hij kan pas uit het ei komen als er water is en kan dus dan pas beginnen te eten. Hierdoor vliegen deze libellen laat in het jaar: zo kunnen ze nog zo veel mogelijk profiteren van de periode dat er water is. Dat is nog steeds niet heel lang en daarom zijn ze vrij klein, zelfs voor een heidelibel.

Gebieden die in de winter droog zijn, maar in het voorjaar vol water lopen, komen van nature in Nederland niet voor. Dit vind je wel in en bij berggebieden. In de winter blijft alle sneeuw liggen, maar in het voorjaar begint het te smelten en komt het als water naar beneden. Hierdoor stijgt in het voorjaar de waterstand in de rivieren en gaat het grondwaterpeil ook omhoog. Met als gevolg dat oude nevengeulen en laagtes onder water lopen in het late voorjaar, terwijl de plantengroei daar al op gang is gekomen. Dit is precies waar de Kempense heidelibel van nature voorkwam. Veel van deze plekken zijn tegenwoordig ontwaterd doordat er sloten zijn gegraven om het water af te voeren. Deze natuurlijke vindplaatsen zijn dan ook erg zeldzaam geworden. Maar gelukkig zijn ook nieuwe plekken ontstaan die 's winters droog zijn.

In Zuid-Europa zijn het rijstvelden die in de zomer onder water staan, maar voor de oogst droog worden gezet. Hier wordt dus kunstmatig eenzelfde situatie gecreëerd: nat in de zomer en droog in de winter. In de vorige eeuw had de Kempense heidelibel hier een leefgebied gevonden en kon in enorme aantallen aangetroffen worden; onder andere in de Camargue en de Pólvora was het een heel algemene soort. De manier waarop rijst verbouwd wordt, is echter veranderd en blijkbaar niet langer geschikt voor Kempense heidelibellen, dus ook hier is hij zo goed als verdwenen. Daarmee is het een zeldzame soort geworden in Europa.

In zowel de Nederlandse als Belgische Kempen heb je geen bergen en geen rijstteelt. Hier was een ander kunstmatig systeem waar de Kempense heidelibel een plekje vond, in visvijvercomplexen. Er waren in de Kempen vrij veel visvijvercomplexen omdat hier goed water was. Bij het kweken van vis begin je met viskuit en vislarven. Deze zet je in het voorjaar uit in een vijver waar ze op kunnen groeien. Uiteraard wil je niet dat er nog een paar grotere vissen van het vorige jaar in zitten; dan blijft er van je jonge visjes niet veel over. De oplossing hiervoor is de vijvers in de winter droog te leggen en ze pas weer in het voorjaar, voor de jonge visjes erin gaan, vol te laten lopen. Hiermee is dus ook een leefgebied voor de Kempense heidelibel ontstaan. Vooral in de Belgische Kempen kwam

Roy van Grunsven

Kempense heidelibellen zitten vaak op stengels waar ze uitkijken naar mogelijke prooien en, in het geval van mannetjes, langsvliegende vrouwtjes.

De vrouwtjes zijn warm oranjegeel. De zwarte poten, zwarte druppeltjes op het achterlijf en de gouden glans op de vleugels zijn zichtbaar.

de libel lokaal veel voor, aan de Nederlandse kant was hij zeldzamer en voor een groot deel afkomstig uit België. Maar deze visvijvercomplexen zijn ook niet meer in gebruik. De Kempense heidelibel staat dan ook als met uitsterven bedreigd op de Vlaamse Rode Lijst en er worden nog maar weinig waarnemingen gedaan in de Nederlandse Kempen.

Op 7 september 2013 werd een aantal Kempense heidelibellen gevonden in de Weerribben (Ramaker & Travnik). Hier is geen rijstteelt, zijn geen bergen en geen visvijvers, dus dit was onverwacht. Het voorkomen was in 2013 heel beperkt, maar is de jaren daarna sterk toegenomen. Op dit moment is de Kempense heidelibel in de Weerribben in enorme aantallen aanwezig en in een aantal gebieden is het de talrijkste libel in de nazomer. Het blijkt dat de Weerribben en Wieden prima aan de wensen van deze soort voldoen. Dit komt door de rietteelt die hier plaatsvindt. De percelen worden in de zomer onder water gezet zodat het riet goed groeit en in de winter drooggemaakt zodat het riet geoogst kan worden en kan drogen. Hierdoor ontstaat een systeem met dichte vegetatie en ondiep water in de zomer en is het droog in de winter. Rietteelt vindt hier al heel lang plaats, maar de Kempense heidelibel kwam hier niet voor. Het is niet waarschijnlijk dat ze het eerder niet konden vinden; de Kempense heidelibel is al lang uit Nederland bekend. Het is waarschijnlijk dat het gebied eerder niet geschikt was; de waterkwaliteit is de laatste decennia sterk verbeterd.

De Kempense heidelibel heeft dus zijn oorsprong in berggebieden, maar is via de rijstvelden in Zuid-Eu-

ropa en de visvijvers in de Kempen in de laagveenmoerassen terechtgekomen. Aangezien de trend in de andere leefgebieden erg negatief is, is het een erg mooie verrassing dat deze Europees zeldzame soort een nieuwe plek heeft gevonden waar hij zich thuis voelt. Maar waar de rijstvelden en visvijvers veranderd zijn en ongeschikt zijn geworden, kan dit in de toekomst ook met de rietvelden gebeuren. Net als het kweken van vissen in de Kempense visvijvers is de teelt van riet in Nederland economisch weinig aantrekkelijk geworden. Om het bijzondere landschap van de Wieden en Weerribben met veel veenmosrietlanden in stand te houden, wordt de rietteelt nu gesubsidieerd. Hier profiteert de Kempense heidelibel dus ook van.

Terwijl de Kempense heidelibel bijna verdwenen is uit de Kempen en daarmee uit Nederland zou verdwijnen, is een van de grootste populaties van Europa ontstaan ver van de Kempen. Daarmee is het een mooi voorbeeld van een libel die slachtoffer is van veranderend landgebruik terwijl tegelijkertijd blijkt dat libellen heel succesvol kunnen zijn in het koloniseren van een plek die geschikt wordt.

Literatuur:

- Dolf Ramaker & Ana Travnik (2015) Ontdekking van een populatie van de Kempense heidelibel (*Sympetrum depressiusculum*) in het Nationaal Park Weerribben en Wieden (Nederland) *Brachytron*17(1).
- Wildermuth & Martens (2014) Taschenlexikon der Libellen Europas. Quelle & Meyer Verlag & Co, Wiebelsheim.

